

2η ΕΝΟΤΗΤΑ

ΑΡΧΑΪΚΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Νέες αποικίες των Ελλήνων

Οι Έλληνες εγκατέλειψαν τα χωριά και συγκεντρώθηκαν στις πόλεις. Η πόλη έγινε κράτος με ακρόπολη και τείχος. Τότε ιδρύθηκαν πολλές αποικίες στα παράλια της Μεσογείου και του Εύξεινου Πόντου, όπου γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη ο ποντιακός ελληνισμός.

Οι μετακινήσεις στον ελληνικό χώρο έφεραν πολλές αλλαγές στη ζωή των Ελλήνων. Πολλοί εγκατέλειψαν τα χωριά τους και άρχισαν να συγκεντρώνονται σε περιοχές όπου μπορούσαν να ζήσουν καλύτερα και με περισσότερη ασφάλεια. Έτσι δημιουργήθηκαν οι πόλεις-κράτη.

Κέντρο της νέας πόλης ήταν η ακρόπολη, στο πιο ψηλό σημείο της περιοχής. Εκεί βρίσκονταν οι ναοί των θεών και τα δημόσια κτίρια. Γύρω από αυτή χτίστηκαν οι κατοικίες των ανθρώπων. Όλος αυτός ο χώρος προστατεύοταν από ψηλά τείχη. Η ζωή στην πόλη έγινε καλύτερη και όλοι ένιωσαν περισσότερο ασφαλείς. Κάποιοι έμεναν στα χωριά καλλιεργώντας τη γη. Σιγά σιγά όμως ο πληθυσμός αυξήθηκε και η γη δεν έφτανε να τους θρέψει όλους.

η ακρόπολη:
η οχυρωμένη
τοποθεσία σ'
ένα ψηλό
σημείο της
πόλης.

**τα δημόσια
κτίρια:** τα
κτίρια στα
οποία
λειτουργούν
υπηρεσίες του
κράτους.

1. Χάρτης των αποικιών

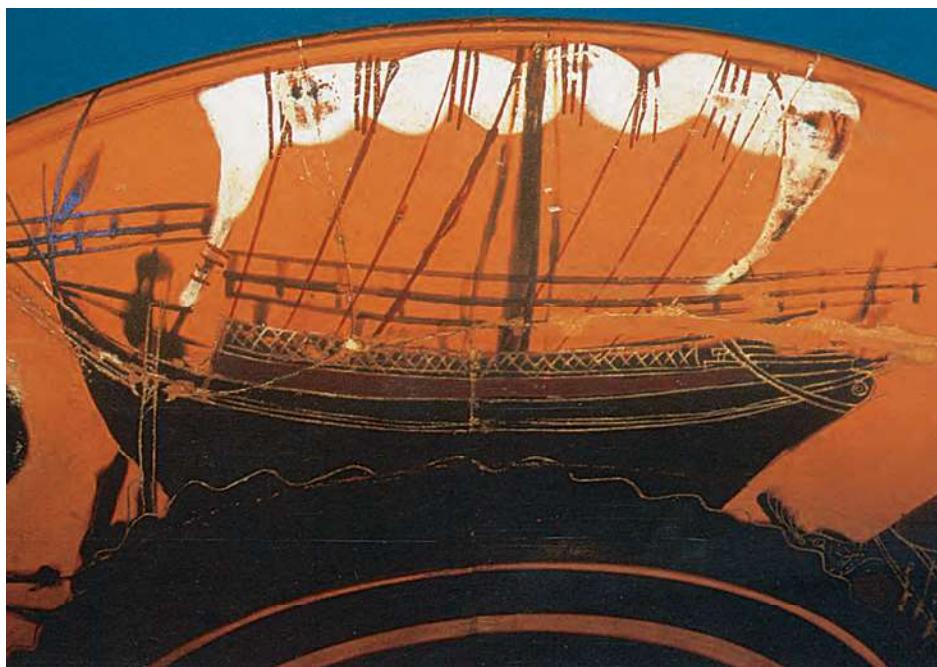

το μαντείο: ο ιερός τόπος όπου πήγαιναν όσοι ήθελαν να μάθουν από τον θεό τι θα τους συμβεί στο μέλλον.

Μερικοί τότε αποφάσισαν να εγκαταλείψουν την πόλη τους και να πάνε αλλού να ζήσουν. Η μετακίνηση αυτή τη φορά έγινε οργανωμένα. Η πόλη ρωτούσε το μαντείο των Δελφών για το κατάλληλο μέρος όπου θα γινόταν η εγκατάσταση. Η τελετή της αναχώρησης, στην οποία έπαιρναν μέρος όλοι οι πολίτες, ήταν συγκινητική.

Παράθεμα 1

Εμπόριο με ανταλλαγές

2. Ελληνικό εμπορικό πλοίο ανοικτής θάλασσας (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο)

A) Έφτασα εδώ μ' ένα καράβι και τους συντρόφους μου,
είμαι όμως πάλι έτοιμος ν' ανοιχτώ στη θάλασσα
και να πάω στην Τεμέση της Κύπρου ν' ανταλλάξω
γυαλιστερό σίδερο που κουβαλάω με χαλκό.

Όμηρος, Οδύσσεια, a, 201-204 (ελεύθερη απόδοση)

B) Ο Δίας τρέλανε τον Γλαύκο, γιατί πήρε χάλκινα όπλα
που άξιζαν εννέα βόδια κι έδωσε όπλα χρυσά που
άξιζαν ενενήντα βόδια.

Όμηρος, Ιλιάδα, Z, 234-236 (ελεύθερη απόδοση)

C) Ο Λαέρτης αγόρασε την Ευρύκλεια, όταν ήταν κοπελίτσα,
και την αντάλλαξε με είκοσι βόδια.

Όμηρος, Οδύσσεια, a, 481-482 (ελεύθερη απόδοση)

Με δάκρυα στα μάτια οι άποικοι αναχωρούσαν για τη νέα πατρίδα. Ο αρχηγός τους έπαιρνε το «ιερόν πυρ», με το οποίο θα άναβε τον βωμό της αποικίας. Αυτό συμβόλιζε τους στενούς δεσμούς που θα υπήρχαν ανάμεσα στη μητρόπολη και την αποικία.

Τα παράλια της Μεσογείου και του Εύξεινου Πόντου γέμισαν από αποικίες. Οι πιο πολλές δημιουργήθηκαν στην Κάτω Ιταλία και τη Σικελία, έτσι που η περιοχή να ονομαστεί Μεγάλη Ελλάδα.

Στις αποικίες οι Έλληνες προόδευσαν. Έχτισαν ναούς και έκαναν μεγάλα δημόσια έργα. Γνώρισαν άλλους λαούς και ανέπτυξαν με αυτούς σχέσεις, χωρίς όμως να ξεχάσουν την καταγωγή τους.

Οι σχέσεις ανάμεσα στη μητρόπολη και την αποικία ήταν πάντα στενές. Ήταν μάλιστα μεγάλο κακό να πολεμήσει η μια εναντίον της άλλης.

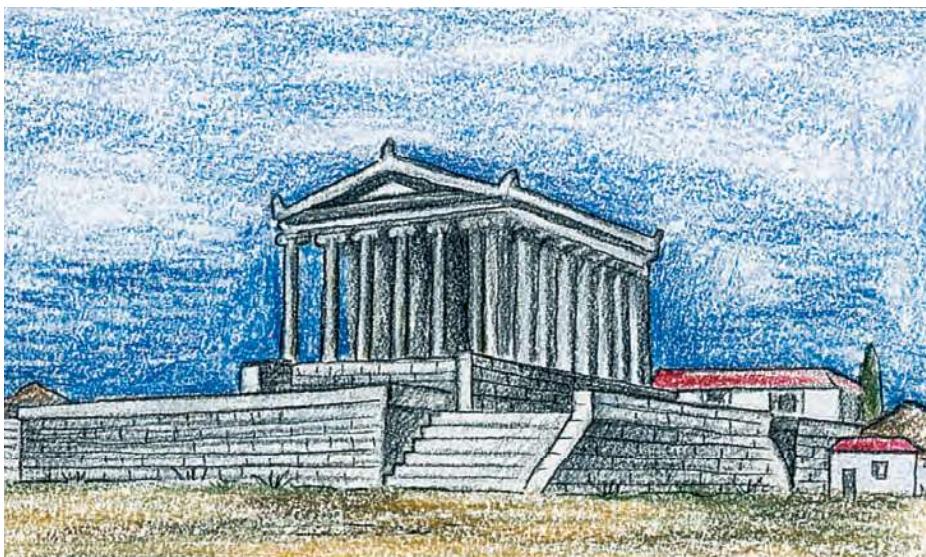
ΤΟ «ΙΕΡΟΝ ΠΥΡ»: η φωτιά που έπαιρναν οι άποικοι από τον βωμό της μητρόπολης, με την οποία έπρεπε να ανάψουν τον βωμό της νέας πατρίδας.

Ο ΒΩΜΟΣ: το λίθινο ή μαρμάρινο κατασκεύασμα πάνω στο οποίο οι άνθρωποι έκαναν θυσίες στους θεούς.

Η ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ: η πόλη-κράτος η οποία δημιουργούσε μια αποικία.

παράθεμα 2

Η πατρίδα είναι θεά

3. Αναπαράσταση του ναού της Αθηνάς που βρισκόταν στην αρχαία Μίλητο

Ας αφήσουμε τους αποίκους να μοιράσουν μεταξύ τους τη γη και τα σπίτια. Στη μοιρασιά όμως πρέπει να σκεφτούν ότι αυτός που του τυχαίνει το χωράφι να θεωρεί ότι το χωράφι του ανήκει σ' ολόκληρη την πόλη, γιατί είναι η πατρίδα του και πρέπει να την περιποιείται πιο πολύ απ' ό,τι μια μητέρα τα παιδιά της. Η πατρίδα είναι θεά, βασίλισσα των ανθρώπων. Έτσι πρέπει να σκέφτονται οι άποικοι και για τους θεούς.

Πλάτωνας, Νόμοι, 740 Ε (διασκευή)

παράθεμα 3

Τα νομίσματα της Μεγάλης Εποχάς

Μερικές από τις αποικίες άρχισαν να κόβουντα ασημένια τους νομίσματα γύρω στα μέσα του 6ου αιώνα π.Χ.. Το ασήμι το έπαιρναν από την Ισπανία. Δύο από τις πρώτες πόλεις που έκοψαν νόμισμα και αναπτύχθηκαν εμπορικά ήταν η Ιμέρα και ο Σελινούντας. Αντίθετα οι Συρακούσες άργησαν να κόψουν νόμισμα. Για τις χρονολογίες των νομισμάτων δεν μπορούμε να στηριχτούμε σε τίποτε άλλο εκτός από το στυλ τους. Τα εμβλήματα συνήθως είχαν κάποια σημασία. Για την Ιμέρα (αυγή) ήταν ένας πετεινός, για τη Νάξο με τα αιμπέλια της ήταν το κεφάλι του Διονύσου και σταφύλια.

Τζον Μπόρτμαν, Οι αρχαίοι Έλληνες στην υπερπόντια εξάπλωσή τους. Οι πρώτες αποικίες και το εμπόριό τους (μετάφραση Ηλ. Ανδρεάδη).

4. Γύρω στο 600 π.Χ. κόπηκε το πρώτο ελληνικό νόμισμα στο νησί της Αίγινας. Εικόνιζε μια θαλάσσια χελώνα, που ήταν το σύμβολο της πόλης.
(Αθήνα, Εθνικό Νομισματικό Μουσείο)

- 1.** Γιατί, κατά τη γνώμη σου, η αποικία είχε πάντα στενή σχέση με τη μητρόπολη; Οι Έλληνες μετανάστες σήμερα τι σχέση έχουν με τη μητροπολιτική Ελλάδα;
- 2.** Μπορείς να εξηγήσεις γιατί ο αποικισμός βοήθησε τους Έλληνες να προοδεύσουν;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Τα πολιτεύματα στην αρχαϊκή Ελλάδα

Η επιθυμία για καλύτερη ζωή και οι αγώνες των ανθρώπων έφεραν πολλές αλλαγές στο πολίτευμα: βασιλεία, αριστοκρατία, τυραννίδα, δημοκρατία.

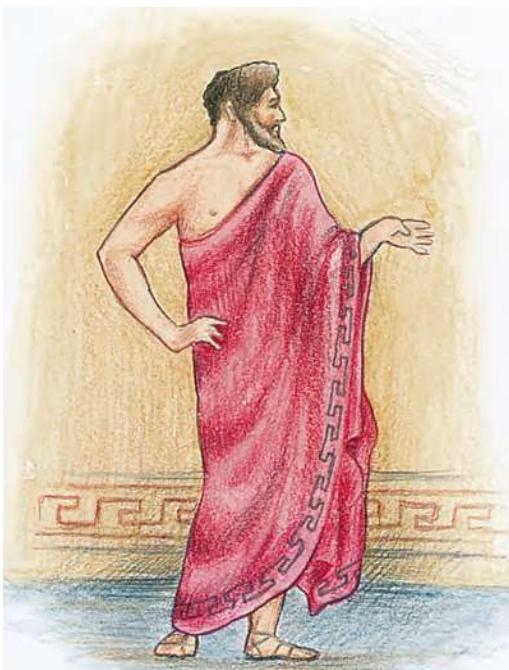
Τον παλιό καιρό, αρχηγός του κράτους ήταν ο βασιλιάς. Είχε μεγάλη δύναμη και τον σέβονταν όλοι. Καμιά φορά στο έργο του τον βοηθούσαν μερικοί ηλικιωμένοι άνθρωποι, που ξεχώριζαν για τη σοβαρότητά τους και την πείρα τους. Όταν ο βασιλιάς είχε να ανακοινώσει κάτι σπουδαίο, καλούσε τον λαό σε συγκέντρωση. Το μέρος όπου γίνονταν αυτές οι συγκεντρώσεις ήταν ευρύχωρο και το ονόμασαν αγορά.

Η ζωή όμως άλλαξε και ο κόσμος συγκεντρωνόταν στις πόλεις. Κάποιοι που είχαν πολλά κτήματα, οι άριστοι, όπως τους έλεγαν, παραμέρισαν τον βασιλιά και πήραν την εξουσία στα χέρια τους. Το πολίτευμα τότε έγινε αριστοκρατικό.

Η ανάπτυξη του εμπορίου έδωσε την ευκαιρία σε αρκετούς ανθρώπους να πλουτίσουν. Οι πλούσιοι, νιώθοντας πιο ισχυροί, πέτυχαν να πάρουν την εξουσία από τους ευγενείς. Το πολίτευμα ονομάστηκε ολιγαρχικό, γιατί αυτοί που κυβερνούσαν ήταν λίγοι. Πολλές φορές δε συμφωνούσαν μεταξύ τους. Από την άλλη πλευρά ο λαός είχε πολ-

το πολίτευμα:
ο τρόπος με τον οποίο κυβερνιέται μια χώρα (λέμε: ολιγαρχικό, δημοκρατικό πολίτευμα).

1. Ο βασιλιάς Κόδρος

2. Δείγμα της αριστοκρατικής καταγωγής ήταν να έχει κάποιος άλογο. Στην εικόνα, χάλκινος ιππέας από τη Δωδώνη

ο ευγενής:

αυτός που λόγω της καταγωγής του ή της περιουσίας του είχε περισσότερα δικαιώματα.

ο τύραννος:

αυτός που παίρνει την εξουσία με τη βία και κυβερνάει χωρίς να δίνει λόγο σε κανέναν (σήμερα λέγεται δικτάτορας).

λά παράπονα και συχνά γίνονταν ταραχές.

Την άσχημη αυτή κατάσταση σε διάφορες πόλεις εκμεταλλεύτηκαν άνθρωποι που είχαν μεγάλες φιλοδοξίες. Κατάφεραν να κερδίσουν την εμπιστοσύνη του λαού και με τη βοήθειά του έγιναν τύραννοι. Στο τυραννικό πολίτευμα αυτός που κυβερνούσε δεν έδινε λόγο σε κανέναν για ό,τι έκανε.

Τα προβλήματα όμως παρέμεναν. Οι περισσότεροι δεν είχαν χωράφια για να καλλιεργήσουν και είχαν πολλά χρέη. Σε πολλές πόλεις έκαναν επαναστάσεις και έδιωξαν τους τυράννους. Οι αλλαγές συνεχίζονταν και οι άνθρωποι αγωνίζονταν να ζήσουν καλύτερα. Στην Αθήνα σιγά σιγά έπαιρνε την εξουσία ο λαός. Το πολίτευμα γινόταν δημοκρατικό.

3. Η εξέλιξη των πολιτευμάτων στα αρχαϊκά χρόνια

παράθεμα 1 **Το καλύτερο πολίτευμα**

Όταν ο λαός έχει την εξουσία στα χέρια του, τότε το πολίτευμα έχει το πιο ωραίο όνομα, λέγεται δημοκρατία. Οι άρχοντες ορίζονται με κλήρο και αυτοί πρέπει να δίνουν λόγο για ό,τι κάνουν και κάθε απόφασή τους πρέπει να την εγκρίνει ο λαός.

Ηρόδοτος, Ιστορία, Γ', 80 (διασκευή)

παράθεμα 2 Με όποιο δάσκαλο καθίσεις...

Ο Περίανδρος, ο τύραννος της Κορίνθου, έστειλε έναν απεσταλμένο του στον Θρασύβουλο, τύραννο της Μιλήτου, για να τον ρωτήσει πώς να ελέγχει καλύτερα τους Κορινθίους για να είναι σίγουρος για την εξουσία του. Ο Θρασύβουλος οδήγησε τον άνθρωπο του Περίανδρου έξω από την πόλη, στους αγρούς. Μπήκαν σε ένα χωράφι με ώριμα στάχια, έτοιμα για θερισμό. Καθώς προχωρούσαν ανάμεσα στα σπαρτά, ο τύραννος της Μιλήτου ρωτούσε και ξαναρωτούσε τον ξένο για ποιον λόγο είχε έρθει. Συγχρόνως όμως τσάκιζε όποιο στάχι ξεχώριζε από τα άλλα. Έτσι κατέστρεψε τα πιο γερά και ψηλά στάχια και ρήμαξε το χωράφι από τη μία άκρη του ως την άλλη χωρίς να βγάλει κουβέντα από το στόμα του. Ο απεσταλμένος τον θεώρησε τρελό και, όταν γύρισε στην Κόρινθο, τα διηγήθηκε όλα στον Περίανδρο. Εκείνος αμέσως κατάλαβε το νόημα που είχε αυτή η κίνηση του Θρασύβουλου. Γι' αυτό από τότε άρχισε να φέρεται με σκληρότητα απέναντι στους συμπολίτες του και σκότωνε όλους εκείνους που ξεχώριζαν και ήταν καλύτεροι από τους άλλους.

Ηρόδοτος, *Ιστορία*, Ε', 92 ε-ζ (διασκευή)

4. Ερείπια από τον Διόλκο στην αρχαία Κόρινθο.
Διόλκος ήταν ο δρόμος πάνω στον οποίο μετέφεραν τα καράβια που έφταναν στα λιμάνια του Κορινθιακού και του Σαρωνικού κόλπου. Η διώρυγα έγινε αργότερα.

1. Με ποια σειρά εμφανίστηκαν τα πολιτεύματα στην αρχαία Ελλάδα;
2. Ποια είναι η βασική διαφορά ανάμεσα στην ολιγαρχία και τη δημοκρατία;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Οι δεσμοί που ένωναν τους Έλληνες

Οι Έλληνες, παρόλο που ήταν σκορπισμένοι σε πολλά μέρη, έβρισκαν ευκαιρίες ν' ανταμώνουν. Οι πανελλήνιοι αγώνες, τα μαντεία, οι Αμφικτιονίες τούς έφερναν κοντά και τους έκαναν να νιώθουν μέλη μιας μεγάλης οικογένειας.

το μαντείο:
ο ιερός τόπος στον οποίο πήγαιναν οι Έλληνες για να μάθουν από τους ιερείς τι θα τους συμβεί στο μέλλον.

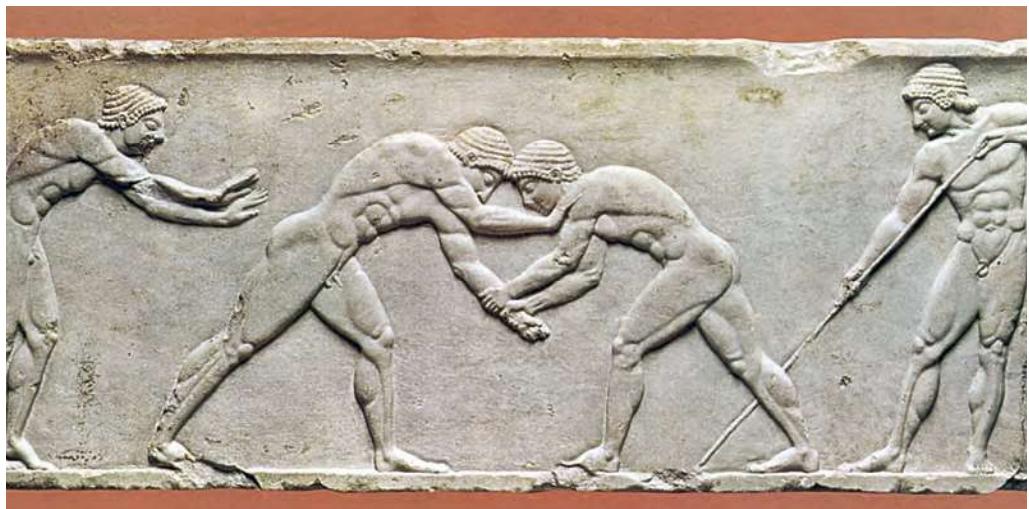
Οι Έλληνες, σκορπισμένοι στα παράλια της Μεσογείου και του Εύξεινου Πόντου, κράτησαν ζωντανούς τους δεσμούς που τους ένωναν. Φρόντιζαν μάλιστα να τους ανανεώνουν. Μια τέτοια ευκαιρία ήταν οι Ολυμπιακοί αγώνες. Στους αγώνες αυτούς, που γίνονταν κάθε τέσσερα χρόνια στην Ολυμπία, έπαιρναν μέρος μόνο Έλληνες.

Πριν αρχίσουν οι αγώνες, αγγελιαφόροι μετέφεραν το μήνυμα των αγώνων σ' όλες τις πόλεις. Οι πόλεμοι σταματούσαν. Οι αθλητές και οι συνοδοί τους μπορούσαν έτσι να πάνε στην Ολυμπία χωρίς να κινδυνεύουν. Οι νικητές των αγώνων στεφανώνονταν με κλαδί ελιάς και κέρδιζαν την αγάπη και την εκτίμηση όλων. Πανελλήνιοι αγώνες γίνονταν επίσης στον Ισθμό, τους Δελφούς και τη Νεμέα.

Οι αρχαίοι Έλληνες τιμούσαν ιδιαίτερα τους νικητές. Οι Ολυμπιονίκες, όταν γύριζαν στην πατρίδα τους, έμπαιναν στην πόλη όχι από την κύρια πύλη, αλλά από ένα άνοιγμα που γινόταν στο τείχος. Μ' αυτόν τον τρόπο οι πολίτες πίστευαν ότι σε περίπτωση κινδύνου το κενό θα το κάλυπτε με το στήθος του ο αθλητής.

1. Τους αθλητές στεφάνων με στεφάνι αγριελιάς.

2. Η πάλη ήταν ένα από τα πολύ αγαπημένα αγωνίσματα στην αρχαία Ελλάδα.
(Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

3. Στον ιερό βωμό του μαντείου των Δελφών ήταν πάντα αναμμένη η φωτιά.

συνήθως εκεί υπήρχαν θησαυροί που ήθελαν να τους προφυλάξουν. Ανάμεσα σ' αυτές τις ενώσεις, που ονομάζονταν Αμφικτιονίες, ξεχωρίζει η Αμφικτιονία των Δελφών. Όταν γινόταν συνέλευση, κάθε πόλη έστελνε δύο αντιπροσώπους. Οι αποφάσεις που παίρνονταν ήταν σεβαστές απ' όλους τους κατοίκους της περιοχής.

Όλες αυτές οι δραστηριότητες ένωναν τους Έλληνες και τους έκαναν να νιώθουν μέλη μιας μεγάλης οικογένειας.

Οι Έλληνες, όπως πολοί άνθρωποι, ήθελαν να προβλέπουν το μέλλον. Για να βρούνε απαντήσεις στα προβλήματά τους πήγαιναν στα μαντεία. Το πιο γνωστό ήταν το μαντείο των Δελφών, το οποίο ήταν αφιερωμένο στον θεό Απόλλωνα. Οι χρησμοί, όπως λέγονταν οι απαντήσεις που έδινε η Πυθία, δεν είχαν πάντοτε ξεκάθαρο νόημα.

Οι άνθρωποι που κατοικούσαν γύρω από τέτοιους ιερούς τόπους σχημάτιζαν ενώσεις. Αυτό γινόταν γιατί

η Πυθία: η ιέρεια του θεού Απόλλωνα στο μαντείο των Δελφών, η οποία μετέδιδε τους χρησμούς στους ανθρώπους. Η φράση που ακούμε σήμερα: «κάνει την Πυθία» σημαίνει ότι λέει κάποιος ή κάποια λόγια μπερδεμένα.

η συνέλευση: ο τόπος όπου συναντίονταν οι αντιπρόσωποι του λαού για να συζητήσουν διάφορα θέματα.

παράθεμα 1 Απαγορεύεται η είσοδος...

Κάποτε μια ηλικιωμένη γυναίκα, η Καλλιπάτειρα, μπήκε στο στάδιο της Ολυμπίας την ώρα που γίνονταν οι αγώνες. Κάθισε μαζί με τους άντρες και παρακολουθούσε τους αθλητές που αγωνίζονταν.

Όταν την κατάλαβαν οι κριτές των Ολυμπιακών αγώνων, οι ελλανοδίκες, τη ρωτήσαν αυστηρά πώς τόλμησε να κάνει κάτι τέτοιο. Εκείνη απάντησε θαρρετά πως είναι μια ξεχωριστή γυναίκα, γιατί έχει τον πατέρα της και τα τρία αδέλφια της Ολυμπιονίκες και τώρα παίρνει μέρος στους αγώνες και ο γιος της.

Αισχίνης, 4η Επιστολή (διασκευή)

4. Το στάδιο της αρχαίας Ολυμπίας

παράθεμα 2

Το πιο παλιό επληνικό μαντείο

Οι ερεις της Δωδώνης λένε τα εξής: Δυο μαύρα περιστέρια πέταξαν από τη Θήβα της Αιγύπτου και έφτασαν το ένα στη Λιβύη και το άλλο στη Δωδώνη. Αυτό το δεύτερο κάθισε πάνω σε μια βελανιδιά και μίλησε με ανθρώπινη φωνή. Είπε πως έπρεπε στο σημείο αυτό να γίνει μαντείο του Δία. Όσοι άκουσαν το μήνυμα πίστεψαν πως ήταν θέλημα του θεού και υπάκουσαν. Οι ερεις που διηγήθηκαν όλα αυτά ήταν η γριά Προμένεια, η Τιμαρέτη και η νεαρή Νικάνδρα. Συμφωνούσαν μαζί τους και οι Δωδωναίοι που εργάζονταν στο ιερό.

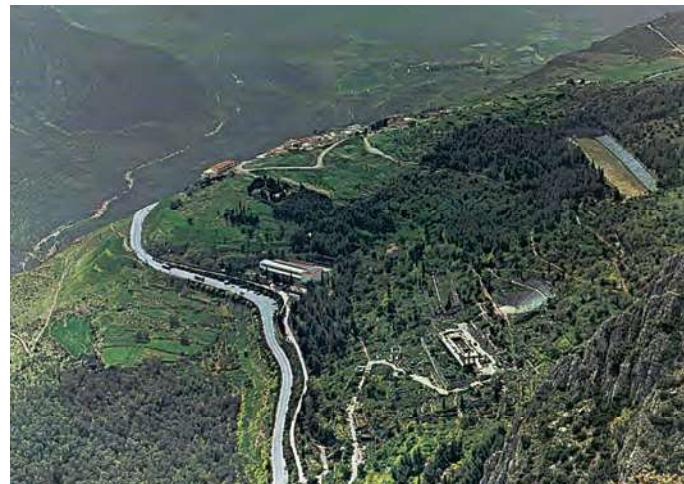
Ηρόδοτος, Ιστορία, Β', 54 (διασκευή)

παράθεμα 3

Η ασάφεια των χρησμών

Κάποτε ο Κροίσος, που ήταν ο βασιλιάς των Λυδών, θέλοντας να εκστρατεύσει εναντίον των Περσών, ρώτησε το μαντείο των Δελφών αν θα κέρδιζε στον πόλεμο. Το μαντείο απάντησε: «Αν ο Κροίσος περάσει τον Άλυ ποταμό, θα καταστρέψει ένα κράτος». Ο Άλυς χώριζε τα κράτη της Περσίας και της Λυδίας. Ο Κροίσος πέρασε τον Άλυ, έδωσε τη μάχη, αλλά νικήθηκε. Τότε όλοι κατάλαβαν ότι το μαντείο εννοούσε ότι ο Κροίσος περνώντας τον Άλυ θα κατέστρεφε το δικό του κράτος.

Ηρόδοτος, Ιστορία, Α', 53 (διασκευή)

5. Ο αρχαιολογικός χώρος των Δελφών

παράθεμα 4

Οι υποχρεώσεις των Αμφικτιόνων

Μίλησα για την ίδρυση του ιερού και για την πρώτη συγκέντρωση των Αμφικτιόνων και διάβασα τους όρκους, με τους οποίους οι παλιότεροι Έλληνες υποχρεώθηκαν να μην καταστρέψουν καμιά από τις πόλεις που ανήκαν στην Αμφικτιονία. Συμφώνησαν τότε να μην τις στερήσουν από τα νερά των πηγών ούτε σε καιρό πολέμου ούτε σε καιρό ειρήνης. Σε περίπτωση που κάποιος δεν τηρήσει αυτή την υποχρέωση, να εκστρατεύσουν εναντίον του και να καταστρέψουν τις πόλεις του. Ακόμη, αν κάποιος κλέψει τους θησαυρούς του θεού ή κάνει κακό στο ιερό, να ενώσουν τα χέρια, τα πόδια, τη φωνή και όλες τους τις δυνάμεις για να τον τιμωρήσουν.

Αισχίνης, Περί της Παραπρεσβείας, 115 (διασκευή)

1. Γνωρίζεις πώς τιμούμε τους Ολυμπιονίκες σήμερα;
2. Για ποιο λόγο οι άνθρωποι εκείνη την εποχή προσπαθούσαν να γνωρίσουν τι θα γίνει στο μέλλον; Σήμερα οι άνθρωποι κάνουν τέτοιες προσπάθειες;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Η τέχνη της αρχαϊκής εποχής

Οι ναοί που χτίζονται την αρχαϊκή εποχή έχουν δωρικό ή ιωνικό ρυθμό. Από τα έργα της γλυπτικής ξεχωρίζουν οι κούροι και οι κόρες. Τα αγγεία είναι μελανόμορφα ή ερυθρόμορφα.

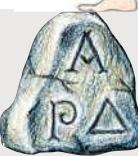

Τον 7ο και 6ο αιώνα π.Χ. ο ελληνικός κόσμος γνώρισε μεγάλη οικονομική ανάπτυξη. Οι πόλεις στολίστηκαν με λαμπρά κτίρια. Τη μεγαλύτερη εντύπωση έκαναν οι ναοί, με τους οποίους οι άνθρωποι θέλησαν να τιμήσουν τους θεούς. Οι ρυθμοί με τους οποίους χτίστηκαν οι ναοί ήταν δύο, ο δωρικός και ο ιωνικός. Η διαφορά ανάμεσά τους ήταν κυρίως στους κίονες (κολόνες).

Τεχνίτες με ξεχωριστές ικανότητες σκάλιζαν το μάρμαρο κι έφτιαχναν αγάλματα που παρίσταναν κούρους και κόρες. Οι κούροι εικονίζουν γυμνούς νέους άνδρες, με τα χέρια κολλημένα στα πλάγια

του σώματος. Το ένα πόδι είναι πιο μπροστά από το άλλο, έτσι που νομίζει κανείς ότι το άγαλμα είναι έτοιμο να περπατήσει. Οι κόρες είναι νεαρές γυναίκες ντυμένες με ελαφριά ρούχα και καλοχτενισμένες.

Την αρχαϊκή εποχή αναπτύχθηκε και το εμπόριο. Έμποροι απ' όλα τα μέρη της Μεσογείου και του Εύξεινου Πόντου μεταφέρουν και πουλάνε πολλά προϊόντα. Η ανάγκη για αποθήκευση και μεταφορά του κρασιού και του λαδιού έφερε και την ανάπτυξη της αγγειοπλαστικής. Πολλοί καλλιτέχνες έγιναν γνω-

ο ρυθμός:
τα ιδιαίτερα
χαρακτηριστικά
που παρουσιά-
ζει ένα έργο,
όπως π.χ. ένας
ναός.

1. Ο κούρος της
Αναβύσσου
(Αθήνα, Εθνικό
Αρχαιολογικό
Μουσείο)

2. Η κόρη της
Ακρόπολης
(Αθήνα,
Μουσείο
Ακρόπολης)

στοί και πλούτισαν ζωγραφίζοντας πάνω στα αγγεία σκηνές από τη μυθολογία και την ιστορία. Οι μορφές άλλοτε ζωγραφίζονταν με μαύρο χρώμα (μελανόμορφος ρυθμός) και άλλοτε με κόκκινο (ερυθρόμορφος ρυθμός).

3. Ναός της Απτέρου Νίκης. Ο ναός είναι ιωνικού ρυθμού.

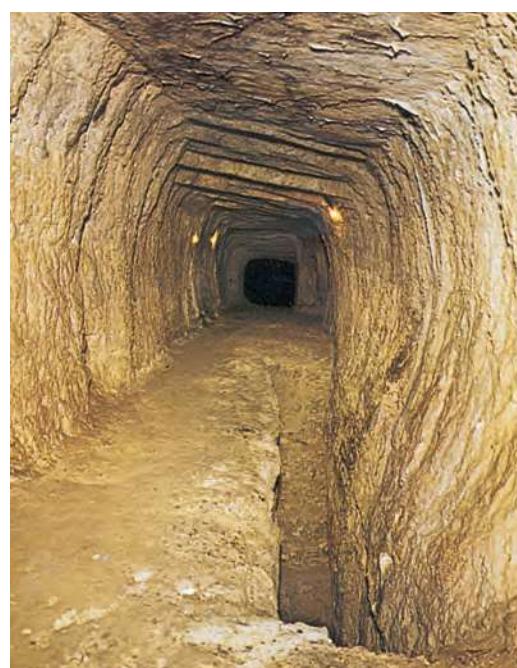
4. Τα ερείπια του ναού της Αφαίας Αθηνάς στην Αίγινα. Ο ναός είναι δωρικού ρυθμού.

Παράθεμα 1

Τα τρία μεγαλύτερα έργα του ελληνικού κόσμου

Μίλησα πολύ για τους Σαμιώτες, γιατί αυτοί έχουν φτιάξει τα τρία μεγαλύτερα έργα του ελληνικού κόσμου. Από το πιο χαμηλό σημείο, δηλαδή τους πρόποδες ενός λόφου με ύψος 280 μέτρα περίπου τον τρύπησαν, ανοίγοντας σήραγγα που έχει άνοιγμα και στις δυο άκρες του. Το μήκος της σήραγγας είναι περίπου 1.300 μ., ενώ το ύψος της είναι όσο και το πλάτος της, δηλαδή μεγαλύτερο από 2,50 μέτρα. Σε όλο το μήκος της σήραγγας έσκαψαν και άλλη σήραγγα με βάθος λίγο πιο πολύ από 10 μέτρα και πλατιά ως 1 μέτρο· μέσα από αυτή περνούν σωλήνες, που φέρνουν στην πόλη νερό από μια μεγάλη πηγή. Αυτή τη σήραγγα τη σχεδίασε ο μηχανικός Ευπαλίνος από τα Μέγαρα. Το δεύτερο έργο είναι ο μόλος που έκαναν στο λιμάνι μέσα στη θάλασσα με βάθος 37 μέτρα και μάκρος 368 μέτρα. Και το τρίτο: Έφτιαξαν έναν ναό, τον μεγαλύτερο απ' όσους ξέρω. Ο αρχιτέκτονας αυτού του ναού είναι ο Ροίκος απ' τη Σάμο.

Ηρόδοτος, Ιστορία, Γ', 60 (διασκευή)

5. Ένα τμήμα της σήραγγας που ανοίχθηκε στον λόφο

παράθεμα 2**Τα παιδιά σε αθηναϊκά ερυθρόμορφα αγγεία**

Σώζονται αρχαϊκά ερυθρόμορφα από την Αθήνα που δείχνουν παιδιά να διασκεδάζουν στα σπίτια τους. Τα αγόρια παίζουν με στεφάνια, με κλουβιά πουλιών και με μικρά άρματα, ενώ τα κορίτσια κάνουν τραμπάλα. Υπάρχουν επίσης σκηνές από σχολεία όπου διακρίνουμε άλλα παιδιά να μαθαίνουν ανάγνωση και γραφή από τον γραμματιστή και άλλα να μαθαίνουν να παίζουν λύρα και αυλό από τον κιθαριστή. Επίσης έχουμε σκηνές από γυμναστήρια, όπου βλέπουμε τους παιδοτρίβες (γυμναστές) να κρατάνε μακριά ραβδιά ή βέργες, που καμιά φορά τις χρησιμοποιούν κιόλας. Σε κάποια αγγεία βλέπουμε τους παιδοτρίβες να σημειώνουν και να καταγράφουν σε πινακίδες τις επιδόσεις ή τα ρεκόρ των μικρών αθλητών.

Τζον Μπόρντμαν, Αθηναϊκά ερυθρόμορφα αγγεία (διασκευή)

6. Ερυθρόμορφος αμφορέας με τον Ηρακλή να μαλώνει με τον Απόλλωνα για τον τρίποδα των Δελφών (Μουσείο Βερολίνου)

7. Μελανόμορφος αμφορέας με τον Ηρακλή να παλεύει με το λιοντάρι της Νεμέας (Μπρέσια, Μουσείο Πολιτισμού)

- 1. Ποια μορφή είχαν τα έργα τέχνης που έφτιαξαν οι γλύπτες και οι ζωγράφοι αυτή την εποχή;**
- 2. Για ποιους λόγους, κατά τη γνώμη σου, αυτή την εποχή αναπτύσσεται το εμπόριο;**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

Τα γράμματα

Οι ποιητές ασχολούνται με τα καθημερινά προβλήματα των ανθρώπων. Η διδακτική ποίηση θέλει να διδάξει τον άνθρωπο, ενώ η λυρική να τον κάνει να ξεχάσει τους κόπους και τα βάσανα. Οι φιλόσοφοι ψάχνουν να βρουν πώς έγινε ο κόσμος.

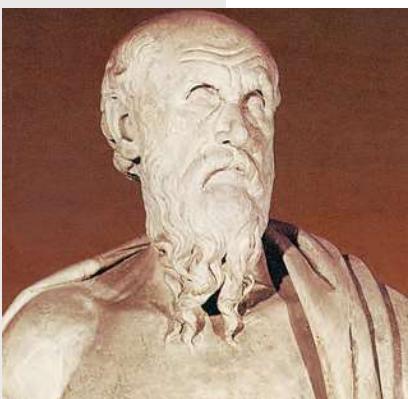
η διδακτική ποίηση: η ποίηση που ως σκοπό έχει να διδάξει τους ανθρώπους.

Αυτή την περίοδο οι ποιητές δεν ασχολούνται με τους ήρωες και τα κατορθώματά τους στον πόλεμο. Δεν τους απασχολούν τα περασμένα. Πιο πολύ τους ενδιαφέρει η καθημερινή ζωή των ανθρώπων και τα προβλήματά της.

Ο Ησίοδος, ένας μεγάλος ποιητής, προσπαθεί με τα ποιήματά του να διδάξει τους ανθρώπους (διδακτική ποίηση). Στο έργο του «Έργα και Ημέρες» μιλάει για τον αδελφό του τον Πέρση, ο οποίος ήταν τεμπέλης και του άρεσε να διασκεδάζει συνέχεια. Ο Ησίοδος προσπαθεί με το ποίημά του να του δώσει συμβουλές. Θέλει να τον διδάξει πώς θα γίνει τίμιος και εργατικός.

Ένα άλλο είδος ποίησης που αναπτύχθηκε ήταν η λυρική. Ονομάστηκε έτσι γιατί τα ποιήματα, καθώς τα απάγγελλαν, τα συνόδευαν παιζοντας λύρα. Τα ποιήματα αυτά είναι μικρά και μιλούν για τις χαρές και τις λύπες των ανθρώπων.

Ο αγώνας που έκαναν οι άνθρωποι για να τα βγάλουν πέρα με τις καθημερινές ανάγκες τους οδήγησε σε πολλές σκέψεις. Κάποιοι άρχισαν να ασχολούνται με θέματα που δεν μπορούσαν οι ίδιοι να εξηγήσουν. Προσπαθούσαν κυρίως να καταλάβουν πώς έγινε ο κόσμος. Αυτοί ήταν οι φιλόσοφοι. Άλλοι θέλησαν να γράψουν για τα περασμένα, για να μην ξεχαστούν. Με αυτόν τον τρόπο σιγά σιγά άρχισε να δημιουργείται και η Ιστορία.

1. Ο Ησίοδος (Ρώμη, Αρχαιολογικό Μουσείο)

παράθεμα 1

Ένας σπάνιος θησαυρός

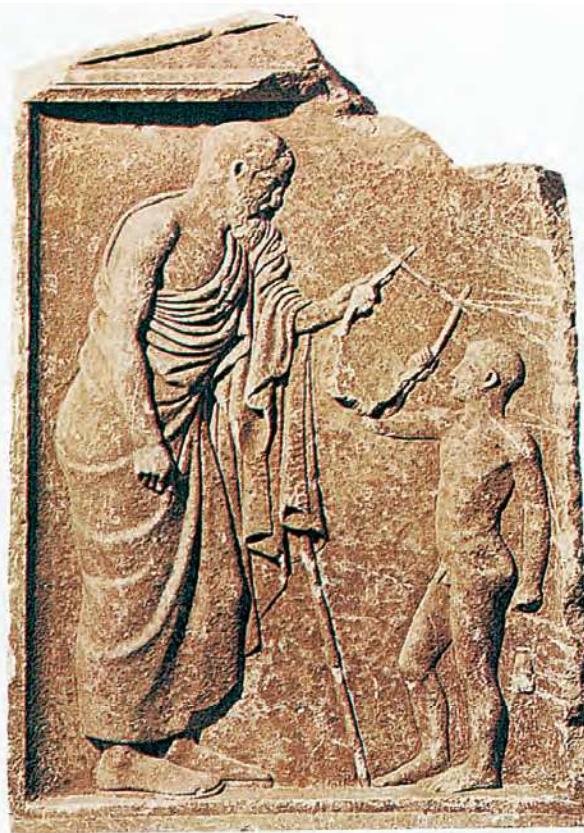
Να καλείς σε τραπέζι αυτόν που σ' αγαπά
και ν' αφήνεις στην άκρη τον εχθρό σου.
Κι εκείνον που κάθεται πιο κοντά σου να καλείς.
Γιατί, αν τύχει καμιά ανάγκη στον τόπο,
οι γείτονες γυμνοί θα τρέξουνε, ενώ οι συγγενείς
θα μείνουν πρώτα να ντυθούνε. Ο κακός ο γείτονας
είναι μεγάλη συμφορά, ενώ ο καλός είναι μεγάλος θησαυρός.
Έχει μεγάλη τύχη αυτός που έχει γείτονα καλό.

Ησίοδος, Έργα και Ημέρες, στ. 342-351 (ελεύθερη απόδοση)

παράθεμα 2

Μακριά από κακές παρέες

Να μην κάνεις παρέα με κακούς ανθρώπους,
να πλησιάζεις πάντα τους καλούς, γιατί απ'
τους καλούς καλά θα μάθεις.
Αν όμως κάνεις παρέα με τους κακούς, θα
χάσεις το μυαλό που σου 'δωσε η φύση.
Οι κακοί βέβαια δε γεννήθηκαν κακοί απ' της
μαμάς τους την κοιλιά, αλλά έκαναν φιλία
με κακούς και έμαθαν να κάνουν πράξεις
κακές και να λένε λόγια άσχημα, γιατί πίστευαν
ότι οι φίλοι τους τους τα 'λεγαν όλα σωστά.
Θέογνις, Έλληνες λυρικοί, 15,3 (ελεύθερη απόδοση)

παράθεμα 3 Ένα γλυκόμηλο ψηλά

Σαν το γλυκόμηλο ψηλά στην άκρη κοκκινίζει
στην άκρη άκρη της μηλιάς, τι το' χουνε ξεχάσει.
'Οχι! κανείς δεν το ξεχνά, δεν μπόρεσε να φτάσει.
Σαπφώ, Απ. 91 (μετάφραση Σ. Μενάρδου)

2. Ο λυρικός ποιητής Πίνδαρος μαζί με έναν μικρό μαθητή του (Βασιλεία, Ιστορικό Μουσείο)

παράθεμα 4

Στον νεαρό παλαιιστή Αλκιμίδη

Από τους δοξασμένους αγώνες της Νεμέας ήρθε
ο Αλκιμίδης από την Αίγινα, ο νεαρός αθλητής
που ήθελε όσο τίποτε άλλο αυτή τη νίκη που
χαρίζει εκεί ο Δίας και αναδείχθηκε σπουδαίος
παλαιιστής, ακολουθώντας τα ίχνη του προγόνου του, του Πραξιδάμαντα.
Πίνδαρος, δος Νεμεόνικος στον Αλκιμίδη, τον Αιγινήτη παλαιιστή (ελεύθερη απόδοση)

1. Γιατί τα ποιήματα του Ησίοδου ονομάστηκαν διδακτικά;
2. Για ποιον λόγο μαθαίνουμε σήμερα Ιστορία;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

Σπάρτη: Η κοινωνία και το πολίτευμα

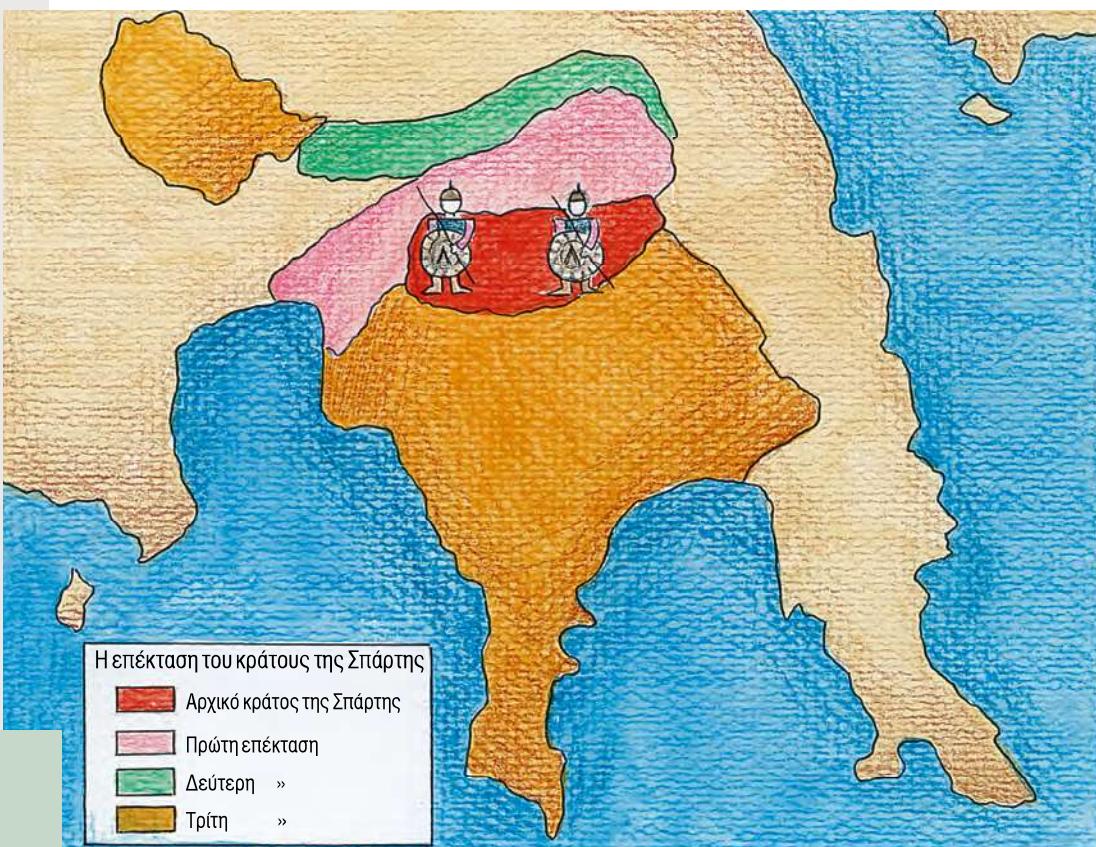
Οι Δωριείς κατέλαβαν τη Λακωνία και δημιούργησαν ισχυρό κράτος. Οι παλιοί κάτοικοι έγιναν είλωτες. Τη μεγαλύτερη εξουσία είχαν οι πέντε έφοροι. Στην Απέλλα, που ήταν η συνέλευση του λαού, οι Σπαρτιάτες έπαιρναν μεγάλες αποφάσεις.

οι Σπαρτιάτες: οι Δωριείς που κατέλαβαν τη Σπάρτη· αυτοί είχαν και τα περισσότερα δικαιώματα στην πόλη.

Οι Δωριείς κατέλαβαν τη Λακωνία και ίδρυσαν ένα ισχυρό κράτος με πρωτεύουσα τη Σπάρτη. Οι Σπαρτιάτες πήραν την εξουσία στα χέρια τους και μοίρασαν τη γη μεταξύ τους. Οι παλιοί κάτοικοι έγιναν δούλοι, είλωτες, που εργάζονταν στα κτήματα. Με το εμπόριο ασχολήθηκαν οι περίοικοι, οι οποίοι κατοικούσαν σε συνοικισμούς γύρω από τη Σπάρτη.

Το κράτος της Σπάρτης μεγάλωσε, αλλά η ζωή των ανθρώπων παρέμενε η ίδια. Οι νόμοι έγιναν πιο αυστηροί. Πάντα υπήρχε ο φόβος μήπως επαναστατήσουν οι είλωτες, οι οποίοι με τον καιρό είχαν γίνει πιο πολλοί από τους Σπαρτιάτες. Ο λόγος αυτός έκανε τους Σπαρτιάτες να γυμνάζονται καθημερινά και να ασχολούνται με πολεμικά έργα. Έπρεπε να είναι έτοιμοι να αντιμετωπίσουν τον εχθρό μέσα στη

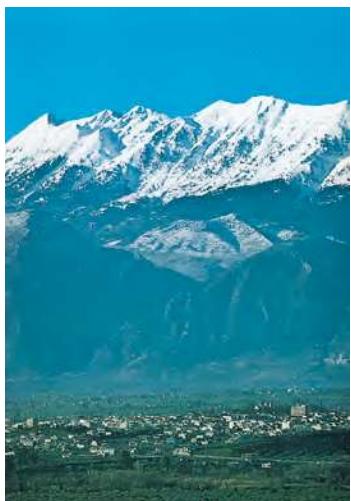

Σπάρτη, αλλά και έξω απ' αυτή, σε περιοχές που είχαν κατακτήσει.

Η Σπάρτη είχε δύο βασιλιάδες, οι οποίοι όμως δεν είχαν μεγάλη εξουσία. Όταν ξεσπούσε πόλεμος, γίνονταν αρχηγοί του στρατού. Πιο ισχυροί ήταν οι πέντε έφοροι¹ αυτοί διοικούσαν το κράτος.

Τα σοβαρά ζητήματα τα συζητούσαν στην Απέλλα, όπου και έπαιρναν τις κατάλληλες αποφάσεις. Στη συνέλευση αυτή έπαιρναν μέρος μόνο οι Σπαρτιάτες που ήταν πάνω από τριάντα χρόνων. Εκεί ανακοινώνονταν τα θέματα και οι Σπαρτιάτες έλεγαν τη γνώμη τους, αν συμφωνούσαν ή διαφωνούσαν.

παράθεμα 1 Ο Ευρώτας και η Σπάρτη

2. Άποψη της σύγχρονης Σπάρτης με τον Ταΰγετο

Ο πρώτος βασιλιάς στη Λακωνία ήταν ένας ντόπιος, ο Λέλεγας. Από αυτόν οι παλιοί κάτοικοι λέγονταν Λέλεγες. Ο εγγονός αυτού, ο Ευρώτας, έφτιαξε ένα κανάλι στον κάμπο και έριξε τα νερά της περιοχής στη θάλασσα. Έτσι σχηματίστηκε το ποτάμι που πήρε το όνομά του. Ο Ευρώτας δεν είχε δικά του αγόρια και άφησε τη βασιλεία στον Λακεδαίμονα, τον άντρα της κόρης του, που ήταν γιος του Δία. Αυτός έδωσε το όνομά του στη χώρα και στους κατοίκους της. Μετά έχτισε μία πόλη που της έδωσε το όνομα της γυναίκας του, της Σπάρτης. Η πόλη αυτή μέχρι σήμερα ονομάζεται έτσι.

Παυσανίας, Λακωνικά, I (διασκευή)

οι περίοικοι:
οι Σπαρτιάτες
που είχαν
λιγότερα
δικαιώματα, και
κατοικούσαν σε
συνοικισμούς
έξω από τη
Σπάρτη.

παράθεμα 2 Οι Σπαρτιάτες στον πόλεμο

Ο βασιλιάς των Σπαρτιατών, πριν αρχίσει η μάχη, θυσίαζε μια κατσίκα και έδινε εντολή σε όλους τους στρατιώτες να φορέσουν στεφάνια. Συγχρόνως ο ίδιος τραγουδούσε πολεμικό τραγούδι, ώστε η όψη τους να γίνει σοβαρή και να προξενεί φόβο στους εχθρούς. Έτσι πήγαιναν στη μάχη με χαρά και ηρεμία, έχοντας ελπίδα και θάρρος. Ο βασιλιάς βάδιζε κατά του εχθρού έχοντας στο πλάι του έναν πολεμιστή που είχε κερδίσει στεφάνι σε Πανελλήνιους Αγώνες. Στις μάχες, όταν νικούσαν τους εχθρούς, τους καταδίωκαν τόσο μόνο όσο ήταν σύγουροι ότι τους νίκησαν. Θεωρούσαν ότι δεν ήταν σωστό οι γενναίοι πολεμιστές να χτυπούν με τα όπλα τους και να σκοτώνουν στρατιώτες που υποχωρούσαν και δεν πρόβαλλαν αντίσταση.

Πλούταρχος, Λυκούργος, 22 (διασκευή)

3. Σπαρτιάτες πολεμιστές

παράθεμα 3

Τα δίδυμα που έγιναν βασιλιάδες

Η γυναίκα του βασιλιά Αριστόδημου γέννησε δίδυμα αγόρια. Ο πατέρας τους μόλις που πρόλαβε να τα δει, γιατί αμέσως αρρώστησε και πέθανε. Τότε οι Σπαρτιάτες, σύμφωνα με τους νόμους τους, αποφάσισαν να κάνουν βασιλιά το μεγαλύτερο παιδί. Δεν ήξεραν όμως ποιο από τα δύο ήταν μεγαλύτερο, γιατί ήταν ολόιδια και είχαν το ίδιο ανάστημα. Τότε ρώτησαν τη μητέρα τους, αλλά και εκείνη τους είπε πως δεν μπορεί να τα ξεχωρίσει. Βέβαια η ίδια ήξερε πολύ καλά ποιο ήταν το μεγαλύτερο, αλλά ήθελε να βασιλέψουν και τα δύο. Οι Λακεδαιμόνιοι βρέθηκαν σε δύσκολη θέση, γι' αυτό έστειλαν στους Δελφούς να ρωτήσουν πώς θα λύσουν το πρόβλημα. Η Πυθία απάντησε πως έπρεπε να κάνουν βασιλιάδες και τα δυο παιδιά, αλλά να τιμούν πιο πολύ το μεγαλύτερο.

Ηρόδοτος, Ιστορία, Ζ', 52 (διασκευή)

4. Μικρό χάλκινο άγαλμα Σπαρτιάτη πολεμιστή με ξίφος
(Ολυμπία, Αρχαιολογικό Μουσείο)

1. Πώς ήταν χωρισμένη η κοινωνία της Σπάρτης;
2. Ποιοι μπορούσαν να πάρουν μέρος στις συζητήσεις που γίνονταν στην Απέλλα; Γιατί νομίζεις ότι δεν επιτρεπόταν να συμμετέχουν όλοι;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

Σπάρτη: Η ζωή στην πόλη

Οι Σπαρτιάτες ασχολούνταν κυρίως με την πολιτική και την πολεμική τέχνη. Τα αγόρια και τα κορίτσια συνήθιζαν από μικρά σ' αυτόν τον τρόπο ζωής. Οι Σπαρτιάτες δεν αγαπούσαν την πολυτέλεια.

Η ζωή στη Σπάρτη δεν ήταν ίδια με τη ζωή στις άλλες πόλεις. Η πόλη έμοιαζε με στρατόπεδο και οι νόμοι ήταν αυστηροί. Λένε ότι τους νόμους έφτιαξε ο Λυκούργος, ο οποίος ζήτησε από τους Σπαρτιάτες να μην τους αλλάξουν ώσπου να γυρίσει από ένα μεγάλο ταξίδι. Έφυγε από τη Σπάρτη, αλλά δεν ξαναγύρισε ποτέ.

Τα αγόρια ως την ηλικία των εφτά χρόνων έμεναν στο σπίτι. Ύστερα την εκπαίδευσή τους την αναλάμβανε η πόλη. Από μικρά έπρεπε να συνηθίσουν στη σκληρή ζωή και να ξεπερνούν τις δυσκολίες της ζωής. Τα μαθήματά τους ήταν η γραφή, η ανάγνωση, η μουσική και ο χορός.

Οι νέοι μάθαιναν την πολεμική τέχνη. Έμεναν σε σκηνές και έτρω-

ο μέλας ζωμός:
φαγητό από χοιρινό κρέας, το πιο συνηθισμένο γεύμα των αρχαίων Σπαρτιατών.

η φάλαγγα:
στρατιώτες, παρατεταγμένοι ο ένας δίπλα στον άλλο, έτοιμοι για μάχη.

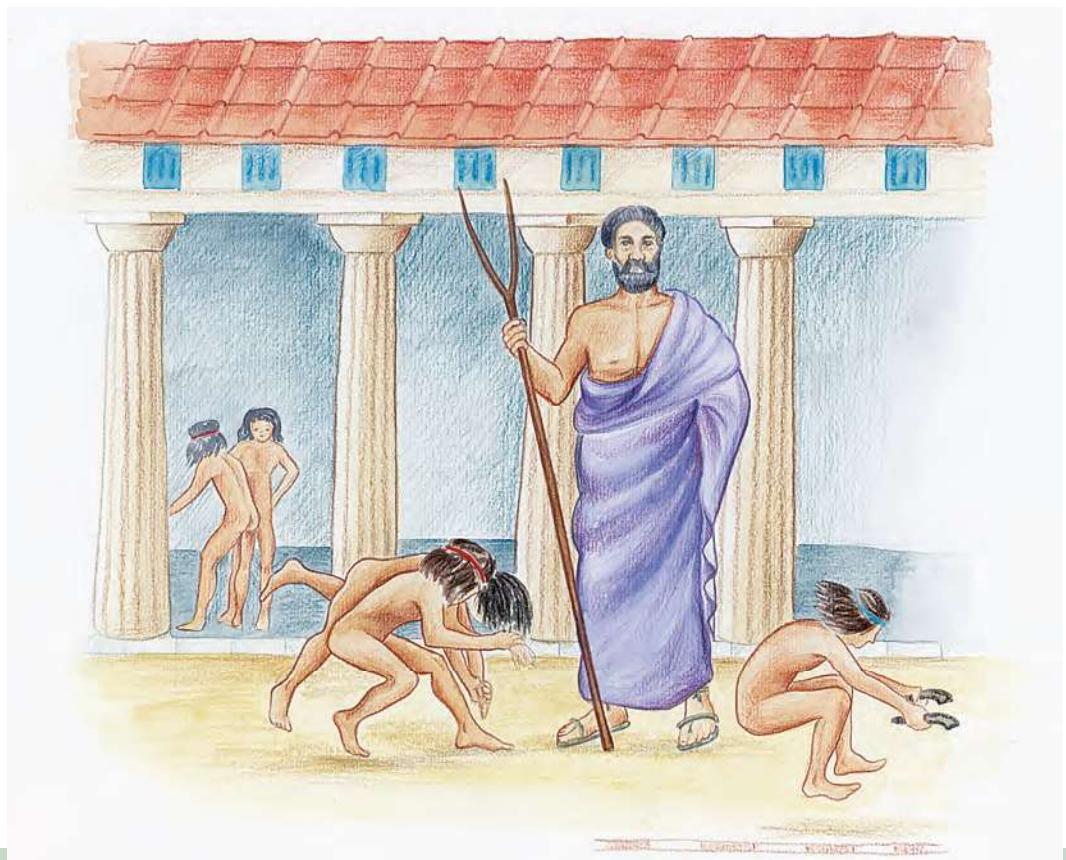
1. Σπαρτιατική φάλαγγα

γαν όλοι μαζί. Αγαπημένο τους φαγητό ήταν ο μέλας ζωμός. Οι Σπαρτιάτες κατάφεραν έτσι να έχουν αγάπη μεταξύ τους και να δημιουργήσουν τον πιο ισχυρό στρατό της εποχής εκείνης. Για πολλά χρόνια η σπαρτιατική φάλαγγα ήταν ανίκητη.

Με τον ίδιο τρόπο μορφώνονταν και τα κορίτσια, τα οποία, όπως και τα αγόρια, ασκούνταν στα γυμναστήρια. Φορούσαν κοντά φορέματα και έπαιρναν μέρος σ' όλες τις γιορτές και τις εκδηλώσεις. Με αυτόν τον τρόπο θα έπλαθαν γερό σώμα και θα γίνονταν αργότερα άξιες μητέρες.

Τα χρήματα που κυκλοφορούσαν στη Σπάρτη ήταν σιδερένια και είχαν μικρή αξία. Γενικά, οι Σπαρτιάτες δεν αγαπούσαν την πολυτέλεια στη ζωή. Ένιωθαν περήφανοι για την καταγωγή τους και έμειναν ξακουστοί για τη φιλοπατρία και την ανδρεία τους.

Παράθεμα 1 Οι τρεις σπαρτιατικοί χοροί

2. Οι νέοι στη Σπάρτη γυμνάζονταν καθημερινά.

Στις γιορτές των Σπαρτιατών υπήρχαν τρεις χοροί ανάλογοι με τις τρεις ηλικίες του ανθρώπου. Πρώτα άρχιζε ο χορός των γερόντων που τραγουδούσε: «Ήμαστε κι εμείς κάποτε γενναίοι». Στη συνέχεια τους απαντούσε ο χορός των αντρών που έλεγε: «Εμείς είμαστε τώρα γενναία παλικάρια, κι ανέχεις τη δύναμη, τόλμησε». Τρίτος τραγουδούσε ο παιδικός χορός που έλεγε: «Εμείς θα γίνουμε μια μέρα πολύ καλύτεροι από εσάς».

Πλούταρχος, Λυκούργος, 21 (διασκευή)

παράθεμα 2**Σπαρτιατικά ανέκδοτα**

Κάποτε ένας κακός άνθρωπος ενοχλούσε τον Δημάρατο ρωτώντας τον συνέχεια: «Ποιος από τους Σπαρτιάτες είναι ο καλύτερος;» Εκείνος του απάντησε: «Αυτός που δε σου μοιάζει καθόλου».

Κάποιοι ρώτησαν τον Χαρίλαο, τον ανιψιό του Λυκούργου, γιατί ο θείος του έφτιαξε λίγους νόμους. Αυτός απάντησε ότι εκείνοι που δε λένε πολλά λόγια ούτε και από πολλούς νόμους έχουν ανάγκη.

Μια φορά προσκάλεσαν έναν Σπαρτιάτη να ακούσει κάποιον που είχε την ικανότητα να μιμείται το κελάτημα του αιδονιού. Τότε αυτός είπε: «Έγω έχω ακούσει το ίδιο το αιδόνι να κελαθάει».

Πλούταρχος, Λυκούργος, 20 (διασκευή)

3. Αναπαράσταση από σπαρτιατικό νόμισμα. Το πρόσωπο που απεικονίζεται είναι ο Λυκούργος. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

παράθεμα 3**“Η τὰν ἦ ἐπὶ τᾶς**

4. Μικρό χάλκινο άγαλμα Σπαρτιατοσσας αθλήτριας (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο)

Οι Σπαρτιάτες έδιναν τέτοια ανατροφή στις γυναίκες, ώστε να είναι δυνατές στο σώμα και γενναίες στην ψυχή. Άξιες γυναίκες και μάνες πολεμιστών, οι οποίες παρακινούσαν τους άνδρες να δείξουν ανδρεία στη μάχη. Η Σπαρτιάτισσα μητέρα, όταν έδινε την ασπίδα στον γιο της έλεγε: «Η τὰν ἦ ἐπὶ τᾶς». Η φράση αυτή σημαίνει ότι να φέρεις πίσω την ασπίδα νικηπής ή να σε φέρουν πάνω σ' αυτή νεκρό.

Πλούταρχος, Λακωνικά αποφθέγματα, 16 (διασκευή)

1. Ο Λυκούργος έφτιαξε τους νόμους και μετά έφυγε από τη Σπάρτη. Μπορείς να φανταστείς γιατί;
2. Ασχολούνταν οι Σπαρτιάτες με τις τέχνες και τα γράμματα; Μπορείς να δικαιολογήσεις την απάντησή σου;
3. Γιατί πιστεύετε ότι τα χρήματα στην αρχαία Σπάρτη ήταν σιδερένια και μικρής αξίας;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

Το παλιό πολίτευμα της Αθήνας

Λένε ότι ο Θησέας παρακίνησε τους κατοίκους της Αττικής να εγκατασταθούν στην Αθήνα. Τελευταίος βασιλιάς ήταν ο Κόδρος. Μετά από αυτόν κυβέρνησαν οι άριστοι, οι οποίοι, για να ησυχάσει ο τόπος από τις διαμαρτυρίες των πολιτών, ανέθεσαν στον Δράκοντα να καταγράψει τους νόμους.

τα Παναθήναια: η πιο λαμπρή γιορτή της Αθήνας, που γινόταν για να τιμηθεί η απόφαση των κατοίκων της Αττικής να εγκατασταθούν στην Αθήνα.

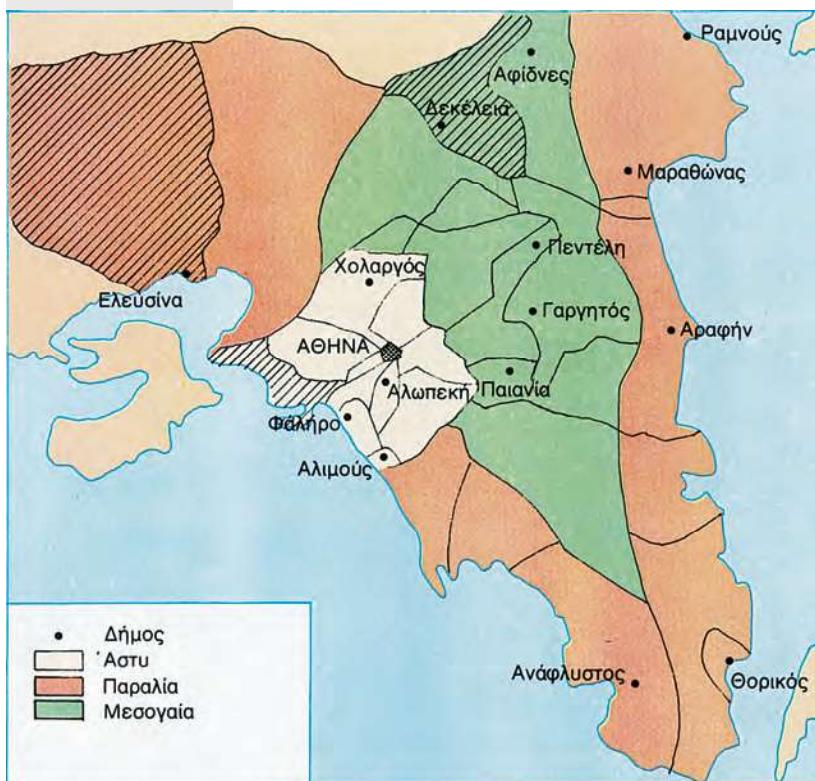
Οι παλιοί κάτοικοι της Αττικής δε ζούσαν όλοι σ' ένα μέρος. Μερικοί κατοικούσαν στις ορεινές περιοχές, ενώ οι περισσότεροι είχαν εγκατασταθεί στις μικρές εύφορες πεδιάδες και στην παραλία.

Εκείνος που τους παρακίνησε να συγκεντρωθούν και να κατοικήσουν όλοι μαζί ήταν ο ξακουστός βασιλιάς Θησέας. Έτσι άρχισε σιγά σιγά γύρω από την Ακρόπολη να δημιουργείται η Αθήνα. Για να θυμούνται μάλιστα οι Αθηναίοι αυτό το γεγονός, γιόρταζαν τα *Παναθήναια*, την πιο μεγάλη γιορτή τους.

Αργότερα, οι Δωριείς που είχαν εγκατασταθεί στην Πελοπόννησο, θέλησαν να καταλάβουν την Αθήνα. Για να είναι μάλιστα πιο σίγουροι ότι θα τα καταφέρουν, ρώτησαν το μαντείο των Δελφών. Το μαντείο απάντησε ότι θα πετύχαιναν τον σκοπό τους, αν δε σκοτωνόταν ο βασιλιάς

της Αθήνας. Μόλις το έμαθε ο βασιλιάς της Αθήνας, ο Κόδρος, ντύθηκε βιαστικά με ρούχα χωρικού και τράβηξε για το στρατόπεδο των Δωριέων. Εκεί συνάντησε δύο στρατιώτες και τους επιτέθηκε. Αυτοί όμως αμύνθηκαν και κατάφεραν να τον σκοτώσουν. Την άλλη μέρα οι Αθηναίοι ζήτησαν να θάψουν τον νεκρό βασιλιά τους. Τότε οι Δωριείς κατάλαβαν τι λάθος είχαν κάνει. Η Αθήνα όμως είχε σωθεί.

Μετά τον Κόδρο, οι Αθηναίοι δεν έκαναν άλλο βασιλιά. Την εξουσία πήραν οι ευγε-

1. Το κράτος της Αθήνας

νείς και το πολίτευμα έγινε αριστοκρατικό.

Το έδαφος όμως της Αττικής ήταν φτωχό και δεν έφτανε να θρέψει τους κατοίκους. Πολλοί ήταν χρεωμένοι και διαμαρτύρονταν. Στο δικαστήριο που πήγαιναν δεν έβρισκαν δίκιο, γιατί οι νόμοι ήταν άγραφοι και οι δικαστές ευγενείς. Για να σταματήσει η αναστάτωση, οι ευγενείς ανέθεσαν στον Δράκοντα να γράψει τους νόμους (624 π.Χ.). Οι νόμοι όμως του Δράκοντα ήταν τόσο σκληροί, που κάποιοι είπαν ότι ήταν γραμμένοι με αίμα.

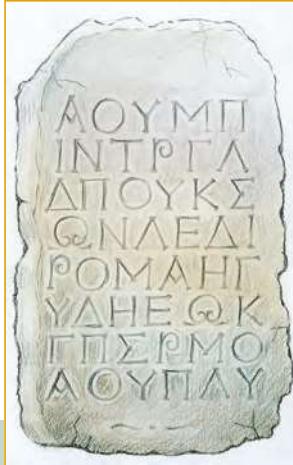
2. Ο Θησέας

παράθεμα 1 Ο Θησέας και ο συνοικισμός

Ο Θησέας μετά τον θάνατο του πατέρα του, του Αιγέα, έβαλε στο μυαλό του ένα μεγάλο και σπουδαίο έργο: να ενώσει τους κατοίκους όλης της Αττικής σε μία πόλη. Μέχρι τότε οι κάτοικοι της Αττικής ήταν σκορπισμένοι σε μικρά χωριά, μάλωναν μεταξύ τους και δεν ενδιαφέρονταν για το κοινό καλό. Ο Θησέας κατάφερε να πείσει εύκολα τους φτωχούς και πιο δύσκολα τους πλούσιους και δυνατούς. Έτσι ίδρυσε την πόλη της Αθήνας και όρισε και μια κοινή γιορτή για όλους, τα Παναθήναια.

Πλούταρχος, Θησέας, 24 (διασκευή)

παράθεμα 2 Οι δρακόντειοι νόμοι

Ο Δράκοντας όρισε για όλα τα αδικήματα μια τιμωρία, τον θάνατο. Όσοι κατηγορούνταν για τεμπελιά τιμωρούνταν με θάνατο. Επίσης και αυτούς που έκλεβαν φρούτα ή λαχανικά τους τιμωρούσαν το ίδιο αυστηρά, όπως εκείνους που είχαν σκοτώσει. Γι' αυτό ο Δημάδης πολύ σωστά είπε ότι ο Δράκοντας έγραψε τους νόμους του με αίμα και όχι με μελάνι. Μάλιστα ρώτησαν και τον ίδιο γιατί όρισε ως τιμωρία για όλα σχεδόν τα αδικήματα τον θάνατο. Εκείνος τότε απάντησε ότι τα μικρά αδικήματα αξίζουν αυτή την τιμωρία, για τα μεγάλα όμως δεν υπάρχει μεγαλύτερη τιμωρία από αυτήν.

Πλούταρχος, Σόλωνας, 17 (διασκευή)

3. Οι νόμοι του Δράκοντα ήταν χαραγμένοι σε μαρμάρινες πλάκες.

1. Πώς χαρακτηρίζεις την πράξη του Κόδρου;
2. Νομίζεις ότι οι Αθηναίοι ήταν ευχαριστημένοι με τους νόμους του Δράκοντα;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13

Οι νόμοι του Σόλωνα. Ο Πεισίστρατος γίνεται τύραννος

Επειδή η κατάσταση στην Αθήνα χειροτέρευε, οι ευγενείς έδωσαν εντολή στον Σόλωνα να λάβει μέτρα. Ο Σόλωνας κατάργησε τα χρέη και έδωσε ελευθερία σε όσους είχαν γίνει δούλοι. Ο Πεισίστρατος πήρε τους δυσαρεστημένους πολίτες με το μέρος του και κατάφερε να γίνει τύραννος. Όταν πέθανε, τύραννος έγινε ο γιος του Ιππίας.

η σεισάχθεια: ο νόμος με τον οποίο ο Σόλωνας κατάργησε τα χρέη των αγροτών.

Ο λαός της Αθήνας ζητούσε να καταργηθούν τα χρέη και να ξαναμοιραστεί η γη. Λύση όμως σ' αυτό το πρόβλημα δεν ήταν εύκολο να βρεθεί, γι' αυτό και γίνονταν συχνά συγκρούσεις.

Τότε, οι ευγενείς ζήτησαν από τον Σόλωνα, έναν πολύ αγαπητό στον λαό ποιητή, να λάβει κάποια μέτρα. Κι εκείνος πήρε γενναίες αποφάσεις. Κατάργησε όλα τα χρέη των αγροτών. Απαγόρευσε μάλιστα να γίνεται κάποιος δούλος, επειδή δεν είχε να πληρώσει τα χρήματα που είχε δανειστεί. Με τις ενέργειες αυτές του Σόλωνα έφυγε ένα βάρος από τους ώμους του φτωχού λαού. Ο νόμος του αυτός ονομάστηκε **σεισάχθεια**.

Στη συνέχεια, ο Σόλωνας θέλησε να αφαιρέσει κι άλλη δύναμη από τους ευγενείς. Χώρισε τους πολίτες σε τέσσερις τάξεις με βάση τα εισοδήματά τους και όχι την καταγωγή τους. Μ' αυτόν τον τρόπο απέκτησαν δικαιώματα περισσότεροι πολίτες, αφού δεν έπαιρναν πια αξιώματα μόνο οι ευγενείς.

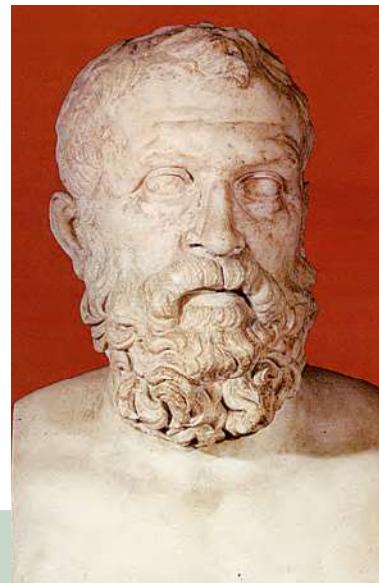
1. Ο ναός του Ολυμπίου Διός, που βρίσκεται στην Αθήνα, θεμελιώθηκε από τον Πεισίστρατο.

Εκείνο που περισσότερο ήθελαν όμως οι αγρότες ήταν να ξαναμοιραστούν τα κτήματα. Αυτό δεν έγινε και η αναταραχή συνεχίστηκε. Την άσχημη αυτή κατάσταση εκμεταλλεύτηκε ο Πεισίστρατος, ο οποίος κατάφερε να γίνει αρχηγός των φτωχών. Με τη βιοήθειά τους μάλιστα έγινε αρχηγός του κράτους. Έμεινε πολλά χρόνια στην εξουσία και φρόντισε να ελαφρύνει τη θέση των φτωχών. Ήταν όμως τύραννος, κυβερνούσε δηλαδή χωρίς να δίνει λόγο σε κανέναν. Εκείνο που τον ένοιαζε περισσότερο ήταν το δικό του συμφέρον. Όταν πέθανε, άφησε την εξουσία στον γιο του τον Ιππία. Οι Αθηναίοι όμως δεν τον ήθελαν. Έκαναν επανάσταση αργότερα και τον έδιωξαν.

παράθεμα 1 Προσοχή στα σύκα και τους σκύλους

Ο Σόλωνας είχε απαγορεύσει με νόμο στους Αθηναίους να πουλάνε αγροτικά προϊόντα σε άλλες πόλεις-κράτη εκτός από το λάδι. Κάποιοι βέβαια λένε πράγματα απίστευτα, όπως ότι δεν επιτρεπόταν η εξαγωγή σύκων. Μάλιστα όποιος μαρτυρούσε στους άρχοντες αυτούς που έβγαζαν παράνομα σύκα από την Αττική ονομαζόταν συκοφάντης και η πράξη του συκοφαντία. Ένας άλλος νόμος του Σόλωνα έλεγε πως, αν ένα τετράποδο και ειδικά ένα σκυλί δαγκώσει κάποιον πολίτη, θα πρέπει να παραδοθεί δεμένο με λουρί μακρύ. Αυτός ο νόμος ήθελε να εξασφαλίσει την ασφάλεια των πολιτών από ζώα, που καμιά φορά γίνονταν επικίνδυνα.

Πλούταρχος, Σόλωνας, 24 (διασκευή)

2. Προτομή του Σόλωνα (Νεάπολη, Εθνικό Μουσείο)

παράθεμα 2 Η επίσκεψη του Σόλωνα στην Κύπρο

Ο Σόλωνας, όταν επισκέφτηκε την Κύπρο, φιλοξενήθηκε από έναν βασιλιά που τον έλεγαν Φιλόκυπρο. Αυτός ζούσε σε μια μικρή πόλη, φτωχή και ορεινή, κοντά σ' ένα ποτάμι, τον Κλάριο. Ο Σόλωνας έπεισε τον βασιλιά να μεταφέρει την πόλη του από το βουνό στον κάμπο και να τη χτίσει από την αρχή πιο μεγάλη και πιο ωραία. Μάλιστα ο ίδιος ο Αθηναίος σοφός έκανε τα σχέδια της καινούριας πόλης και τα έφτιαξε πολύ όμορφα, για να πάνε να μείνουν εκεί πολλοί άνθρωποι. Οι βασιλιάδες των άλλων πόλεων της Κύπρου ζήλεψαν την τύχη του Φιλόκυπρου. Εκείνος πάλι, για να τιμήσει και να ευχαριστήσει τον Σόλωνα, έδωσε στην πόλη του το όνομα Σόλοι από το όνομα του μεγάλου Αθηναίου νομοθέτη.

Πλούταρχος, Σόλωνας, 26 (διασκευή)

- Πώς άλλαξε με τους νόμους του Σόλωνα η ζωή των φτωχών αγροτών;
- Γιατί συνεχίστηκαν οι συγκρούσεις μετά τους νόμους του Σόλωνα;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14

Ο Κλεισθένης θεμελιώνει τη δημοκρατία

Οι Αθηναίοι έδιωξαν τον Ιππία και την εξουσία ανέλαβε ο Κλεισθένης, ο αρχηγός της δημοκρατικής παράταξης. Ο Κλεισθένης διαιρεσε τους Αθηναίους σε δέκα φυλές και φρόντισε όλοι να έχουν ίσα δικαιώματα. Τη μεγαλύτερη εξουσία είχε η εκκλησία του δήμου.

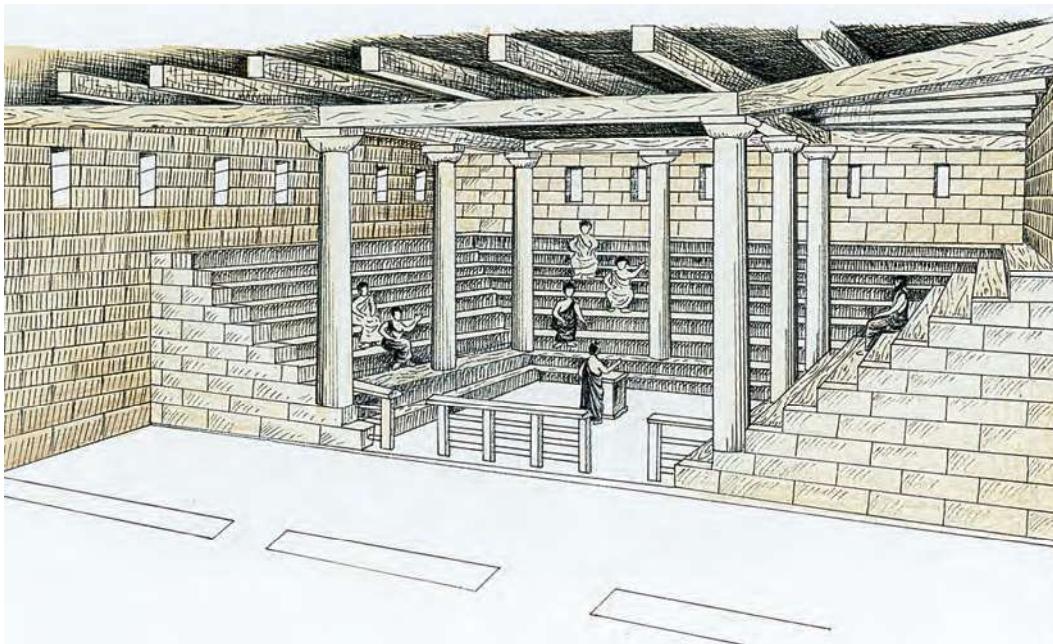
ο εξόριστος:
αυτός που
καταδικάζεται
να ζήσει μακριά
από την
πατρίδα του.

**οι πολιτικοί
αντίπαλοι:**
έτσι λέγονται
αυτοί που
ανήκουν σε
διαφορετικά
κόμματα, τα
οποία
αγωνίζονται να
πάρουν την
εξουσία.

Ο Κλεισθένης, όσο υπήρχε στην Αθήνα το τυραννικό πολίτευμα, ζούσε εξόριστος. Γύρισε πίσω, όταν ο Πεισίστρατος λίγο πριν πεθάνει επέτρεψε να γυρίσουν στην Αθήνα οι πολιτικοί του αντίπαλοι. Στη συνέχεια, ο Κλεισθένης ανέλαβε την εξουσία και έκανε μεγάλες αλλαγές.

Θέλοντας να σταματήσει τις συγκρούσεις στην πόλη, χώρισε τους πολίτες σε 10 φυλές. Τα μέλη κάθε φυλής προέρχονταν από όλες τις τάξεις της κοινωνίας. Οι Αθηναίοι δε χωρίζονταν πια σε πλούσιους και φτωχούς που κατοικούσαν σε πλούσιες ή φτωχές περιοχές. Όλοι είχαν ίσα δικαιώματα. Κάθε φυλή εξέλεγε έναν στρατηγό και πενήντα βουλευτές.

Η βουλή των πεντακοσίων είχε ως έργο της να προετοιμάζει τα θέματα που θα συζητούνταν στην εκκλησία του δήμου. Στη συνέλευση αυτή έπαιρναν μέρος όλοι οι Αθηναίοι πολίτες. Εκεί ψήφιζαν τους νόμους, συζητούσαν και αποφάσιζαν για τα μεγάλα θέματα της Αθήνας.

1. Το παλιό Βουλευτήριο (αναπαράσταση)

2. Το κοινοβούλιο σήμερα

Όλοι μπορούσαν να πάρουν τον λόγο και να πουν τη γνώμη τους.

Η Αθήνα στο μεταξύ είχε μεγαλώσει. Στην πόλη είχαν εγκατασταθεί και πολλοί ξένοι που ασχολούνταν με το εμπόριο. Οι άνθρωποι αυτοί δεν είχαν διαφορές μεταξύ τους ούτε είχαν πάρει μέρος στις συγκρούσεις που είχαν γίνει πιο παλιά. Για πολλά χρόνια επικράτησε στην πόλη ηρεμία. Οι Αθηναίοι όφειλαν πολλά στον Κλεισθένη, θεμελιωτή της δημοκρατίας.

παράθεμα 1 Πώς γινόταν ο οστρακισμός

Κάθε Αθηναίος που ψήφιζε έπαιρνε ένα κομμάτι κεραμίδι. Πάνω σ' αυτό έγραφε το όνομα του πολίτη εκείνου που έπρεπε κατά τη γνώμη του να φύγει από την πόλη. Μετά το έριχνε σε ένα σημείο της Αγοράς που ήταν γύρω γύρω φραγμένο με κάγκελα. Οι άρχοντες στην αρχή μετρούσαν όλα τα κεραμίδια για να δουν πόσα είναι. Έπρεπε να μην είναι λιγότερα από 6.000. Αν ήταν λιγότερα, δε γινόταν ο οστρακισμός. Στη συνέχεια ξεχώριζαν τα κεραμίδια ανάλογα με το όνομα που ήταν γραμμένο σ' αυτά. Όποιος συγκέντρωνε τα πιο πολλά κεραμίδια έφευγε από την Αθήνα για 10 χρόνια χωρίς να χάνει την περιουσία του.

Πλούταρχος, Αριστείδης, 7 (διασκευή)

Ο λαός στο δημοκρατικό πολίτευμα σήμερα μπορεί να εκφράσει με την ψήφο του τη θέλησή του και την απόφασή του για πολύ σοβαρά ζητήματα, όπως παλιά στην αρχαία Αθήνα με το μέτρο του οστρακισμού.

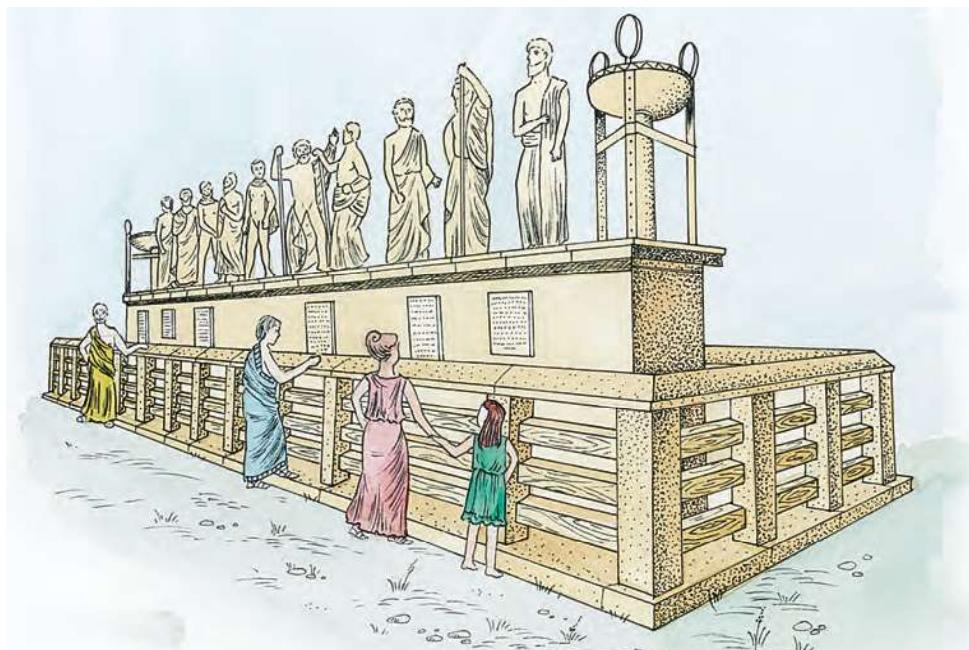
3. Όστρακο με το όνομα του Αριστείδη. (Αθήνα, Μουσείο Αρχαίας Αγοράς)

παράθεμα 2

Η ταυτότητα του αρχαίου Αθηναίου

Ο Κλεισθένης χώρισε τους κατοίκους της Αττικής σε 10 φυλές και 100 δήμους. Κάθε δήμος είχε τον δήμαρχό του, το ταμείο του και καταλόγους στους οποίους ήταν γραμμένα τα ονόματα των πολιτών. Αν κάποιος μετακόμιζε και πήγαινε να μείνει αλλού, δεν άλλαζε δήμο ούτε αυτός ούτε τα παιδιά του, όπως γίνεται σήμερα. Οι νέοι εγγράφονταν στο ληξιαρχείο(μητρώο αρρένων) του δήμου τους, όταν συμπλήρωναν τα 18 τους χρόνια. Έτσι γίνονταν Αθηναίοι πολίτες και χρησιμοποιούσαν ως στοιχεία της ταυτότητάς τους: α) το όνομά τους, β) το όνομα του πατέρα τους και γ) το όνομα του δήμου τους. Για παράδειγμα: Θουκυδίδης (όνομα) Ολόρου (όνομα πατέρα) Αλιμούσιος (όνομαδήμου), Σωκράτης Σωφρονίσκου Αλωπεκίθεν, Αριστόβουλος Ξανθίπου Αθηναίος.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Β', Εκδοτική Αθηνών –Κ. Βέτση, Μ. Ντεκάστρο, Στην Αγορά των αρχαίων Αθηναίων (διασκευή).

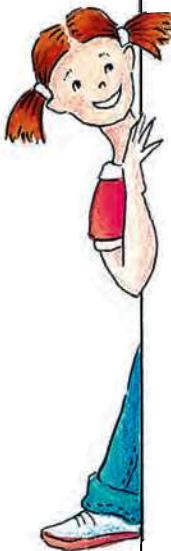
4. Αυτά τα αγάλματα, που βρίσκονταν στην Αγορά, παρίσταναν τους δέκα μυθικούς ήρωες, από τους οποίους πήρε το όνομά της καθεμιά από τις δέκα φυλές των Αθηναίων.

1. Με ποια μέτρα κατάφερε ο Κλεισθένης να θεμελιώσει τη δημοκρατία;
2. Γιατί πιστεύεις ότι ο Κλεισθένης διάλεξε σε κάθε φυλή να υπάρχουν όλες οι κοινωνικές τάξεις; Τι ήθελε να πετύχει με αυτό, κατά τη γνώμη σου;

Ας δούμε τι μάθαμε

ΑΡΧΑΪΚΑ ΧΡΟΝΙΑ

Στα αρχαϊκά χρόνια δημιουργήθηκαν οι πόλεις-κράτη. Οι Έλληνες ίδρυσαν πολλές αποικίες στα παράλια της Μεσογείου και του Εύξεινου Πόντου. Παρά το γεγονός ότι οι Έλληνες ζούσαν διασκορπισμένοι σε πολλά μέρη, είχαν συνείδηση της κοινής τους καταγωγής και με διάφορες εκδηλώσεις (Ολυμπιακοί αγώνες, ίδρυση Αμφικτιονιών κ.ά.) διατηρούσαν μεταξύ τους δεσμούς. Η τέχνη γνώρισε αξιόλογη ανάπτυξη. Στην αρχιτεκτονική κυριάρχησαν ο δωρικός και ο ιωνικός ρυθμός, στη γλυπτική οι κούροι και οι κόρες και στην αγγειοπλαστική ο μελανόμορφος και ο ερυθρόμορφος ρυθμός. Στον τομέα των γραμμάτων αναπτύχθηκαν η διδακτική και η λυρική ποίηση ενώ, παράλληλα, γεννήθηκαν η Φιλοσοφία και η Ιστορία. Στα χρόνια αυτά ξεχώρισαν δύο πόλεις, η Σπάρτη και η Αθήνα, οι οποίες πρωταγωνίστησαν για αιώνες στις εξελίξεις στον ελληνικό χώρο.